

УДК 364-787.24-053.2-056-24]:352.07

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.22>

Тетяна СПІРИНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Scopus-Author ID: 57950126200

Марія ДОРОФІНА

магістр спеціальності 231 Соціальна робота кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0009-0009-6513-2702

Бібліографічний опис статті: Спірина, Т., Дорофіна, М. (2023). Соціальна робота з сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю у територіальній громаді. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 151–156, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.22>

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Одним із основних пріоритетів державної політики є забезпечення потреб сімей, які виховують дитину з інвалідністю, створення умов для її всебічного розвитку, адже у сім'ї задовольняються потреби в емоційній підтримці, безумовній любові, безпеці. Науковці звертають увагу на значення сім'ї як середовища для життя, розвитку та виховання дитини з інвалідністю, оскільки для неї сім'я є першим і важливим соціальним оточенням. Родина є своєрідною соціальною системою з особливими взаємозв'язками і взаємостосунками, які потребують міждисциплінарного підходу у роботі фахівця. Поява дитини з інвалідністю у сім'ї впливає на міжособистісні відносини між членами сім'ї і на комунікацію родини із соціальним оточенням загалом.

Сім'я, яка виховує дитину з інвалідністю має бути повноцінно включена у загальний соціальний процес, оскільки і батьки, і дитина з інвалідністю мають свої потреби, життєві пріоритети, право на духовний розвиток, відпочинок тощо.

У статті зазначено проблеми українських сімей, що виховують дитину з інвалідністю та акцентується увага на важливості комплексної допомоги таким сім'ям. Підкреслено роль соціального працівника у вирішенні проблем сімей, що мають дітей з інвалідністю.

Особливості сім'ї, яка виховує дитину з інвалідністю визначаються особистісними якостями і батьків, і дитини, характером взаємостосунків між ними, закритістю сім'ї, дефіцитом соціальної комунікації, відсутністю працевлаштування одного із батьків, статусом дитини з інвалідністю у родині.

Важливою умовою соціальної роботи з такими сім'ями є організація і проведення соціальної реабілітації, розробка індивідуальної програми соціальної реабілітації дитини з інвалідністю, що сприятиме розширенню можливостей і сім'ї, і дитини. Така програма, при активному включенні у процес батьків, розробляється міждисциплінарною командою.

Під час впровадження соціально-реабілітаційної програми соціальний працівник має обговорити з батьками невдачі та позитивні результати, провести роботу з фахівцями міждисциплінарної команди щодо допомоги сім'ям у подоланні складнощів.

Ключові слова: соціальна робота, дитина з інвалідністю, сім'я, міждисциплінарна взаємодія, територіальна громада.

Tetiana SPIRINA

PhD in Education, Associate Professor, Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Scopus-Author ID: 57950126200

Maria DOROFINA

Master of Specialty 231 Social work at Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0009-0009-6513-2702

To cite this article: Spirina, T., Dorofina, M. (2023). Sotsial'na robota z sim'yamy, yaki vykhovuyut' dytynu z invalidnistyu v terytorial'niy hromadi [Social work with families raising a child with a disability in the local community]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 151–156, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.22>

SOCIAL WORK WITH FAMILIES RAISING A CHILD WITH A DISABILITY IN THE LOCAL COMMUNITY

One of the main priorities of state policy is meeting the needs of families raising a child with a disability, creating conditions for its comprehensive development, because the family's needs for emotional support, unconditional love, and security are met. Scientists pay attention to the importance of the family as an environment for the life, development and upbringing of a child with a disability, because for him the family is the first and most important social environment. One of the main priorities of state policy is meeting the needs of families raising a child with a disability, creating conditions for its comprehensive development, because the family's needs for emotional support, unconditional love, and security are met. Scientists pay attention to the importance of the family as an environment for the life, development and upbringing of a child with a disability, because for him the family is the first and most important social environment.

The article describes the problems of Ukrainian families raising a child with a disability and emphasizes the importance of comprehensive assistance to such families. The role of a social worker in solving the problems of families with children with disabilities is emphasized.

An important condition for social work with such families is the organization and implementation of social rehabilitation, the development of an individual program for the social rehabilitation of a child with a disability, which will contribute to the expansion of the opportunities of both the family and the child. Such a program, with the active involvement of parents in the process, is developed by an interdisciplinary team.

Key words: social work, child with disabilities, family, interdisciplinary interaction, territorial community.

Постановка проблеми. Зростання кількості людей з інвалідністю в Україні породжує низку проблем, пов'язаних з їх адаптацією, соціалізацією, зокрема навчанням та працевлаштуванням. Важливою складовою процесу інтеграції людини з інвалідністю в соціальне середовище є створення належних умов для розвитку, навчання, дозвілля, набуття ними знань, навичок та соціальних компетенцій (Grabowska, Liakh, Spirina, 2020).

Одним із основних пріоритетів державної політики є забезпечення потреб сімей, які виховують дитину з інвалідністю, створення умов для її всебічного розвитку, адже у сім'ї задовольняється потреба в емоційній підтримці, любові, безпеці. Дослідники акцентують увагу на значенні сім'ї як середовища для життя, розвитку

та виховання дитини з інвалідністю, оскільки для неї сім'я є першим і основним соціальним оточенням. Родина є своєрідною соціальною системою з особливими взаємозв'язками і взаємостосунками, які потребують міждисциплінарного підходу у роботі фахівця. Поява дитини з інвалідністю у сім'ї впливає на міжособистісні відносини між членами сім'ї і на комунікацію родини із соціальним оточенням загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему соціальної адаптації та соціалізації дітей з інвалідністю, як складової загального процесу допомоги сім'ї досліджували І. Іванова, А. Капська, М. Сварник, С. Тарасюк; питанням соціальної роботи з сім'єю, яка виховує дитину з інвалідністю, присвячено

праці Н. Грабовенко, Т. Соловйової, О. Холостової; психологічну допомогу сім'ї, яка виховує дитину з інвалідністю обґрунтували Є. Волкова, Н. Пезешкіан, С. Шаховська; питання навчання студентів з інвалідністю у закладах вищої освіти досліджували В. Grabowska, Т. Лях, Т. Спіріна; оцінку потреб батьків, які виховують дітей з інвалідністю, у дошкільному навчальному закладі вивчають М. Лехолетова, С. Сапіга, Т. Чечко.

Мета статті. Визначити ключові засади соціальної роботи з сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю у територіальній громаді.

Виклад основного матеріалу. Конвенція про права осіб з інвалідністю визначає ключові чинники забезпечення та захисту їхніх прав, відповідно до яких люди з інвалідністю мають бути включені в загальний соціальний процес, адже вони також мають власні потреби, життєві пріоритети, право на всебічний розвиток (Корнієнко, 2013).

Отже, варто виокремити такі проблеми сімей, які виховують дитину з інвалідністю:

- медичне обслуговування – недостатня якість безкоштовних послуг щодо лікування, профілактики та реабілітації; не вистачає кваліфікованих фахівців);
- матеріальне забезпечення – значна різниця між прожитковим мінімумом та встановленими виплатами для осіб з інвалідністю;
- мобільність – невиконання вимог законодавства щодо створення інклюзивного простору;
- психологічна допомога сім'ям, які виховують з дитину з інвалідністю;
- підготовка дітей до самостійного життя;
- доступність освіти;
- брак соціальної комунікації (Сорочинський, 2005).

Соціальна робота з сім'єю, на думку І. Зверєвої, включає профілактичну та реабілітаційну діяльність соціального працівника задля вирішення психосоціальних проблем сім'ї, консультативну, соціально-педагогічну допомогу для підвищення виховного батьківського потенціалу щодо виховання й навчання дитини, організацію змістовного дозвілля (Зверєва, Безпалько, Харченко, 2003).

Для того, щоб сім'я, яка виховує дитину з інвалідністю стала реабілітаційним середовищем, їй потрібна професійна підтримка

та допомога команди фахівців: інформування про інвалідність дитини та прийняття інвалідності дитини, навчання батьків ключовим засадам виховання дитини з інвалідністю, надання сім'ї інформації щодо соціально-правового захисту державою їхньої дитини, можливих послуг, діяльності неурядових організацій.

Водночас, Н. Грабовенко наголошує, що ефективність соціальної роботи з сім'єю, яка виховує дитину з інвалідністю, залежить від знання психологічних і соціальних проблем сім'ї, врахування цієї інформації у діяльності соціально-реабілітаційних центрів та за умови підтримки таких сімей державою, громадою, неурядовими організаціями (Грабовенко, 2007).

Соціальний працівник у територіальній громаді здійснює такі види діяльності: індивідуальна співбесіда з дорослими членами сім'ї для визначення, хто буде здійснювати основну функцію при організації реабілітаційного процесу; діагностичне обстеження членів сім'ї; разом з членами сім'ї аналізує результати обстеження щодо виявлення особливостей дитини; складає індивідуальну програму корекційно-педагогічної роботи (Закусило, Ольхова-Марчук, 2009).

Важливою умовою організації і проведення соціальної реабілітації є складання програми реабілітації дитини з інвалідністю: системи заходів, які сприятимуть розширенню можливостей і сім'ї, і дитини. Така програма, при активному включенні у процес батьків, розробляється міждисциплінарною командою (Лях, Рогожинська, Спіріна, 2020).

Під час впровадження соціально-реабілітаційної програми соціальний працівник має обговорити з батьками невдачі та позитивні результати, провести роботу з фахівцями міждисциплінарної команди щодо допомоги сім'ям у подоланні складнощів. Реалізуючи соціально-реабілітаційну програму потрібно враховувати:

- 1) наявність міждисциплінарної команди;
- 2) участь батьків у процесі реабілітації;
- 3) увага фахівців спрямовується і на дітей, і на батьків;
- 4) злагоджене партнерство у реабілітації дитини з інвалідністю (батьки, фахівці, неурядові організації, територіальна громада) (Капська, 2005).

Задля досягнення позитивних результатів в реабілітації дитини важливо, щоб батьки,

як партнери, брали активну участь у процесі, взаємодіяли та співпрацювали з фахівцями. Кожна соціально-реабілітаційна програма розробляється індивідуально для кожної дитини, враховуючи її стан здоров'я, вік, рівень розвитку та можливості кожної сім'ї.

Основними формами роботи з сім'єю, яка виховує дитину з інвалідністю є індивідуальні, групові (Горецька, 2013).

Індивідуальне консультування дає можливість реалізувати диференційований підхід у роботі з батьками в громаді з таких питань: повідомлення результатів психолого-педагогічного обстеження дитини, розкриття її сильних і слабких сторін, інформування про успіхи дитини, про вікові аспекти її розвитку і навчання, обговорення проблеми, на які потрібно звернути увагу вдома.

Водночас, індивідуальне консультування враховує внутрішній, особистісний потенціал батьків, сприяє їх реалістичному сприйняттю себе і своєї дитини, усвідомленню проблем дитини, її особливостей та завдань соціально-корекційної роботи. Робота консультативних пунктів має бути комплексною, тобто враховувати методичний і психологічний аспекти. Методичний аспект стосується питань освоєння спеціальних програм, технологій, педагогічних інновацій тощо; психологічний – питань особливостей дитини, її можливостей, адаптації у суспільстві (Соловійова, 2018).

Групові форми роботи соціального працівника можуть мати деякі переваги над індивідуальними. До основних переваг відносимо: відтворення життєвих умов у безпечному середовищі, що дозволяє програвати реалістичні ситуації й отримати досвід їх вирішення; можливість зворотного зв'язку й забезпечення взаємопідтримки, взаємодопомоги людей зі спільними проблемами; економічні переваги; гнучкість форм групової роботи (Маллер, 2008).

Серед групових форм роботи потрібно наголосити на тренінгових заняттях й семінарах, метою яких є створення позитивного емоційного впливу на батьків. Група дає можливість кожному учаснику висловитись, отримати емоційний відгук і завдяки цьому пережити почуття захищеності, відчуваючи приналежність до певного колективу зі спільними проблемами й інтересами. Участь у тренінгу допомагає батькам набутти навички вирішення конфліктних ситуа-

цій з дитиною з інвалідністю, навчитися ефективній взаємодії з нею, вирішити особистісні проблеми, пізнати й оптимізувати батьківський виховний потенціал.

До того ж, батьки дітей з інвалідністю мають можливість зустрічатися з іншими батьками, спілкуватися та обмінюватися досвідом, підтримувати один одного, що дозволяє їм ефективніше долати власні проблеми. Така форма роботи допомагає вирішити не лише власні проблеми, але й набути певні соціальні навички щодо подолання складнощів у вихованні дітей з інвалідністю (Демидюк, Петрашук, Цушко, 2003).

Також батьки можуть самостійно обирати теми консультацій, тренінгів, семінарів, круглих столів тощо. Наприклад, А. Капська, пропонує такі теми занять, спрямованих на підвищення батьківського виховного потенціалу та особистісних якостей: тренінг батьківської компетенції (формування нових способів взаємодії з дитиною, набуття навичок розв'язання сімейних конфліктів); тренінг комунікативних навичок (вдосконалення взаємодії та міжособистісних стосунків); тренінг сенситивності (розвиток емоційних реакцій на поведінку людей, які оточують); тренінг навичок подолання стресу (переживання уявної стресової ситуації з метою оволодіння навичками її подолання, шляхом зміни власних поведінкових і когнітивних реакцій) (Капська, 2005).

Висновки. Можемо зазначити фактори недостатньої співпраці фахівців з сім'єю, яка виховує дитину з інвалідністю: відсутність поінформованості батьків щодо догляду та виховання дітей з інвалідністю; непорозуміння з соціальним оточенням; недостатня обізнаність сім'ї про соціальні заклади, де вони можуть отримати допомогу та підтримку; відсутність змістовного дозвілля з дітьми з інвалідністю, соціальна ізоляція сім'ї (Chechko, Liakh, Spirina, Lekholetova, Sapiha, Salata, 2022).

Саме тому, співпраця соціального працівника з сім'єю, яка виховує дитину з інвалідністю буде ефективнішою за умови міждисциплінарної взаємодії фахівців. Якщо працювати у комплексі, поєднувати індивідуальні консультації, групові заняття та зустрічі з батьківськими групами взаємодопомоги, можна покращити не лише навички батьків із взаємодії з дитиною з інвалідністю, а також сприяти розширенню соціального оточення, підвищення батьківського

виховного потенціалу та особистісних якостей батьків. Важливо зазначити, що у соціальній роботі з дітьми з інвалідністю, дітям вдається досягнути позитивних результатів, коли батьки і фахівці стають партнерами й працюють разом над розв'язаннями поставлених завдань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горецька О. Психологічні особливості ставлення батьків до дітей з особливими потребами. *Освіта регіону (Політологія. Психологія. Комунікації)*. 2013. № 2. С. 289–294.
2. Грабовенко, Н. Обґрунтування змісту і форм соціально-педагогічної роботи з сім'ями, що виховують дітей з обмеженими фізичними можливостями в умовах реабілітаційних центрів. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2007. Вип. 3. С. 60–66.
3. Демидюк Н. П., Петрашук О. П., Цушко І. І. Консультативна робота з батьками дітей, вилучених із сільськогосподарської праці : метод. рекомендації для педагогічних та соціальних працівників, практичних психологів. Київ : НікаЦентр, 2003. 80 с.
4. Закусило О. Ю., Ольхова-Марчук Н. В. Прикладні аспекти соціальної роботи із сім'ями, що мають дітей з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. Київ, 2009. С. 76–82.
5. Зверева І. Д., Безпалько О. В., Харченко С. Я. Соціальна робота в Україні : навч. посібник. Київ : Наук. світ, 2003. 233 с.
6. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Освіта, 2005. С. 35–42.
7. Корнієнко С. Сутність та пріоритетні напрями державної політики України у сфері соціального захисту дітей-інвалідів на сучасному етапі / С. Корнієнко. Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wpcontent/uploads/2013/11/2011-2-38.pdf>
8. Маллер А. Р. Напрямки роботи з батьками, які виховують дітей з обмеженими можливостями за станом здоров'я, по підвищенню їх компетентностей в умовах сімейного виховання. *Вісник практичної психології освіти*. 2008. № 4(17).
9. Соловйова Т. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю, в закладах дошкільної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 5. С. 418–429.
10. Сорочинський В. Є. Організація роботи соціального педагога. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 198 с.
11. Спіріна, Т., Лях, Т., Рогожинська, В. (2020). Принципи міждисциплінарної взаємодії у соціальній роботі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 27(3). 224–228. http://www.aphn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/41.pdf
12. Chechko, T., Liakh, T., Spirina, T., Lekholetova, M., Sapiha, S., & Salata, K. (2022). Needs Assessment of Parents Raising Children with Disabilities in Preschool Educational Institution. *Sociální práce/Sociálna práce/Czech and Slovak Social work*, 4(22). 54–66. <https://socialnprace.cz/en/article/needs-assessment-of-parents-raising-children-with-disabilities-in-preschool-educational-institution-2/>
13. Grabowska B., Spirina T., Liakh T. Social and pedagogical support of students with disabilities in higher education institutions. *The Modern Higher Education Review*. 2020. Vol. 5. P. 62–71. DOI: <https://doi.org/10.28925/2518-7635.2020.5.6>

REFERENCES:

1. Chechko, T., Liakh, T., Spirina, T., Lekholetova, M., Sapiha, S., & Salata, K. (2022). Needs Assessment of Parents Raising Children with Disabilities in Preschool Educational Institution. *Sociální práce/Sociálna práce/Czech and Slovak Social work*, 4(22). 54–66. <https://socialnprace.cz/en/article/needs-assessment-of-parents-raising-children-with-disabilities-in-preschool-educational-institution-2/>
2. Demydiuk, N. P., Petrashchuk, O. P., & Tsushko, I. I. (2003). Konsultatyvna robota z batkamy ditei, vyluchenykh iz silskohospodarskoj pratsi : metod. rekomendatsii dlia pedahohichnykh ta sotsialnykh pratsivnykh, praktychnykh psykhologiv [Consultative work with parents of children removed from agricultural work: method. recommendations for pedagogical and social workers, practical psychologists]. Kyiv : NikaTsentr [in Ukrainian].
3. Grabowska B., Spirina T., Liakh T. Social and pedagogical support of students with disabilities in higher education institutions. *The Modern Higher Education Review*. 2020. Vol. 5. P. 62–71. DOI: <https://doi.org/10.28925/2518-7635.2020.5.6>
4. Horetska, O. (2013). Psykhologichni osoblyvosti stavlennia batkiv do ditei z osoblyvymy potrebamy [Psychological peculiarities of parents' attitude towards children with special needs]. *Osvita rehionu (Politolohiia. Psykhologhiia. Komunikatsii)*, 2, 289–294 [in Ukrainian].
5. Hrabovenko, N. (2007). Obgruntuvannia zmistu i form sotsialno-pedahohichnoi roboty z simiamy, shcho vykhovuiut ditei z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostiamy v umovakh rehabilitatsiinykh tsestriv [Justification of the content and

forms of socio-pedagogical work with families raising children with physical disabilities in the conditions of rehabilitation centers]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*, 3, 60–66 [in Ukrainian].

6. Kapska, A. I. (2005). *Sotsialna pedahohika : navchalnyi posibnyk* [Social pedagogy]. Kyiv : Osvita [in Ukrainian].

7. Korniyenko S. Sutnistta priorytetni napryamy derzhavnoyi polityky Ukrainy u sferi sotsialnoho zakhystu ditey-invalidiv na suchasnomu etapi / S. Korniyenko. 9 s. Rezhym dostupu: <http://visnyk.academy.gov.ua/wpcontent/uploads/2013/11/2011-2-38.pdf> [in Ukrainian]

8. Maller, A. R. (2008). Napriamky roboty z batkamy, yaki vykhovuiut ditei z obmezhenyimi mozhlyvostiamy za stanom zdorovia, po pidvyshchenniu yikh kompetentnosti v umovakh simeinoho vykhovannia [Areas of work with parents who raise children with disabilities due to their health condition, to improve their competences in the conditions of family education]. *Visnyk praktychnoi psykholohii osvity*, 4(17) [in Ukrainian].

9. Soloviova, T. (2018). Sotsialno-pedahohichna robota z simiamy, yaki vykhovuiut dytnu z invalidnistiu, v zakladakh doshkilnoi osvity [Socio-pedagogical work with families raising a child with disabilities in preschool education institutions]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 5, 418–429 [in Ukrainian].

10. Sorochynskiy, V. Ie. (2005). *Orhanizatsiia roboty sotsialnoho pedahoha* [Organization of the work of a social pedagogue]. Kyiv : Tsentri navchalnoi literatury [in Ukrainian].

11. Spirina, T., Liakh, T., Rohozhynska, V. (2020). Principles of interdisciplinary interaction in social work. *Current issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University*, 27(3). 224–228. http://www.apfn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/41.pdf

12. Zakusylo, O. Iu., & Olkhova-Marchuk, N. V. (2009). Prykladni aspekty sotsialnoi roboty iz simiamy, shcho maiut ditei z osoblyvymi potrebami [Applied aspects of social work with families with children with special needs]. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymi potrebami* (pp. 76–82) [in Ukrainian].

13. Zvierieva, I. D., Bezpalko, O. V., & Kharchenko, S. Ia. (2003). *Sotsialna robota v Ukraini* [Social work in Ukraine]. Kyiv : Nauk. svit [in Ukrainian].